

Alicja Rakowska: Jak porozumiewają się dzieci niesłyszące z osobami słyszącymi. Kraków: Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej 2000 ss. 187.

Rozprawę pt. *Jak porozumiewają się dzieci niesłyszące z osobami słyszącymi* prezentuję z przekonaniem, że przyszło mi oceniać pracę badacza, którego dokonania w odkrywaniu możliwości i barier osób niesłyszących są zasadnicze. Problematyka głuchoty stanowi od wielu lat główny obszar zainteresowań A. Rakowskiej i prowadzonych przez nią badań, a Autorka, początkowo znana czytelnikom za sprawą prac poświęconych problematyce upośledzenia umysłowego (wyznaczającej pierwszy etap jej pracy naukowej), kolejnymi publikacjami ugruntowuje swą pozycję w obszarze badań głuchoty. Do tej pory ukazało się blisko 20 artykułów naukowych oraz dwa książkowe opracowania monograficzne dotyczące tej problematyki (obok omawianej rozprawy – wydana osiem lat wcześniej – monografia pt. *Rozwój systemu gramatycznego u dzieci głuchych* (Kraków 1992).

Alicja Rakowska na głuchotę patrzy z perspektywy języka: jego stanu, trudności w jego opanowaniu i metod pracy nad poprawą możliwości poznawczych oraz interakcyjnych w tej szczególnej sytuacji. W swoich badaniach wychodzi od bliskiego recenzentowi założenia, że to język etniczny pozwala człowiekowi najskuteczniej orientować się w rzeczywistości i najskuteczniej uczestniczyć w procesie komunikacji społecznej. Wskazuje, że od stopnia opanowania języka uzależniony jest rozwój intelektualny dziecka głuchego, rozwój jego zdolności i zainteresowań, kształtowanie się osobowości oraz adaptacja i integracja społeczna. To przekonanie o najważniejszej roli języka w ludzkim poznaniu i społecznych interakcjach pozwoliło A. Rakowskiej na opracowanie własnej metodologii badawczej, umożliwiającej dotarcie do niedostatków i możliwości językowych osób niesłyszących. O ile jednak pierwsza monografia (*Rozwój systemu gramatycznego u dzieci głuchych*) zawiera opis języka dzieci niesłyszących dokonany z perspektywy wyznaczonej przez metodologię badań strukturalnych, to recenzowana praca naświetla zjawisko języka i głuchoty z odmiennej perspektywy teoretycznej – Autorka sięga tu po ustalenia teorii komunikacji.

Książka *Jak porozumiewają się dzieci niesłyszące z osobami słyszącymi* jest opisem zachowań komunikacyjnych. Autorka w ukazywaniu zjawisk językowych w głuchocie odeszła w tej pracy od ściśle strukturalistycznych interpretacji. Wbudowała je w teorię interakcji językowej. W ten sposób powstała książka oryginalna, prezentująca społeczne układy komunikacyjne osób niesłyszących i słyszących, ich postać i niedostatki. Książki tak szeroko opisującej proces interakcji dzieci niesłyszących z osobami słyszącymi dotychczas w literaturze polskiej nie było. Przeprowadzona analiza zachowań komunikacyjnych dziecka w głuchocie należy do niewątpliwych osiągnięć polskiej lingwistyki i logopedii.

Rozprawa składa się z czterech rozdziałów. Rozdział pierwszy: „Język i umiejętności komunikacyjne człowieka” zawiera podstawowe pojęcia teorii komunikacji. Autorka wyjmuje je z różnych teorii lingwistycznych i układa w spójną koncepcję, pozwalającą opracować

procedury badawcze. Dyskutuje pojęcie kompetencji komunikacyjnej i określa ją jako zdolność odnoszącą się do umiejętności językowych i wiedzy, sprawności poznawczych, umiejętności społecznych oraz interakcyjnych i kulturowych, które pozwalają uczestnikom komunikacji poruszać się w przestrzeni znaczeń. Omawiając proces przyswajania języka w ontogenezie, prezentuje syntetycznie poznawczą oraz interakcyjną sytuację dziecka niesłyszącego i jego trudności w opanowaniu języka.

Pozostałe rozdziały przynoszą opisy zachowań komunikacyjnych oraz ich interpretacje w trzech odmiennych, ale najważniejszych dla dziecka niesłyszącego sytuacjach. Rozdział drugi: „Dziecko niesłyszące w wieku przedszkolnym jako nadawca i odbiorca sygnałów komunikacyjnych” oceniam najwyżej. Dostarcza on opisu interakcji dokonujących się w grupie pięcioletnich dzieci słyszących (sześć osób) i niesłyszących (pięć osób) podczas zabaw w przedszkolu integracyjnym pod kierunkiem nauczyciela. Autorka przeprowadziła eksperyment, kierując się następującymi pytaniami:

- Czy i do kogo dziecko niesłyszące kieruje swoje komunikaty?
- W jaki sposób się porozumiewa?
- Czy rozumie sygnały komunikacyjne innych osób?
- Jakie są cechy wypowiedzi dialogowych dzieci niesłyszących?

Tak wszechstronnego opisu interakcji dzieci niesłyszących ze słyszącymi dotychczas nie spotkałem ani w literaturze lingwistycznej, ani pedagogicznej. Rozdział kończy się układem schematów interakcyjnych i sposobów realizowania intencji za pomocą różnych kanałów przekazu informacji. Sądzę, że tylko taki opis pozwoli w przyszłości racjonalizować programy kształcenia komunikacyjnego dzieci niesłyszących. Należy go też uznać pod względem metodologicznym za wzorcowe opracowanie zjawisk komunikacyjnych w głuchocie.

Rozdział trzeci: „Interakcje komunikacyjne dziecka niesłyszącego w rodzinie” prezentuje zachowania dziecka niesłyszącego w sytuacjach rodzinnych – na przykładzie interakcji 12-letniego chłopca ze słyszącymi rodzicami i słyszącym bratem. Jest to podstawowa dla funkcjonowania dziecka niesłyszącego rola społeczna, w której poznaje ono język i nabywa wiedzę o świecie i życiu społecznym. Autorka zwraca uwagę na to, że okres dzieciństwa, miejsce wychowania, środowisko rodzinne mają podstawowe znaczenie dla rozwoju umiejętności językowych i komunikacyjnych dziecka niesłyszącego.

Badając zakres i jakość interakcji w procesie porozumiewania się dziecka niesłyszącego z członkami własnej, słyszącej rodziny, poszukiwano odpowiedzi na następujące pytania: Jak osoba słysząca współpracuje z dzieckiem w procesie porozumiewania się? Jak dziecko niesłyszące wykorzystuje w dialogu swoje werbalne i pozawerbalne możliwości? Jaki jest wkład partnerów rozmowy w proces tworzenia dialogu?

Wyniki przeprowadzonych badań nie są optymistyczne. Umiejętności komunikacyjne badanego dziecka okazały się mniejsze, niż oczekiwano, a tym samym działania rodziców – nieskuteczne. W tym miejscu Autorka wskazała na potrzebę używania języka w naturalnych sytuacjach komunikacyjnych z wyraźnie określonym celem komunikacji (w miejsce konwersacji typu: ile masz rąk?).

W literaturze poświęconej głuchocie omawianą sytuację komunikacyjną – dziecko niesłyszące w rodzinie słyszącej – opisywano wielokrotnie. Nikt nie zastosował jednak w jej opisie oraz interpretacji tak wyczerpujących narzędzi wypracowanych przez teorię komunikacji.

Rozdział czwarty: „Porozumiewanie się nauczyciela z niesłyszącym uczniem na lekcji” dotyczy sytuacji szkolnej. Nauczyciel jest osobą, która w pewnym okresie życia dziecka programuje i wiedzę o rzeczywistości, i język. Prezentowany opis tej sytuacji jest tym bardziej interesujący, że w literaturze metodycznej w ogóle brakuje gruntownej interpretacji relacji „nauczyciel–uczeń”. Autorka badała interakcję „nauczyciel–niesłyszący uczeń” na lekcjach języka polskiego, matematyki, biologii i geografii. Interesował ją sposób zwracania się nauczyciela do ucznia, rodzaj informacji przekazywanych niesłyszącemu uczniowi, zależność kształtu interakcji od przedmiotu nauczania. Proces nauczania traktowała jako proces komunikacji i badała zachowania komunikacyjne występujące między nauczycielem a niesłyszącym ucz-

niem. Wyniki badań skłoniły ją do sformułowania postulatu, by w nauczaniu osób niesłyszących położyć większy nacisk na kształtowanie kompetencji językowej – umiejętności rozumienia i tworzenia wypowiedzi poprawnych gramatycznie i funkcjonalnie. Zakwestionowała celowość i użyteczność przekazywanych uczniowi niesłyszącemu bogatych informacji o świecie, zwłaszcza wiedzy o wysokim stopniu abstrakcyjności, w sytuacji, gdy język dziecka rozwinał się w niewielkim tylko stopniu.

W całości swej rozprawa A. Rakowskiej jest niezwykła przez to, że nie tylko opowiada o trudnościach komunikacyjnych w przypadkach głuchoty, ale także je ujawnia, pokazuje ich wiele skomplikowane mechanizmy. Dostarcza wiedzy o sposobach pokonywania trudności przez dzieci niesłyszące w różnym wieku i w najważniejszych społecznie sytuacjach komunikacyjnych. Przynosi ustalenia niezbędne dla praktyków, zarówno w aspekcie programowania nauczania osób niesłyszących jak i prowadzenia zajęć terapeutycznych, w tym także logopedycznych. Jest to ponadto jedyna w naszej literaturze praca ujmująca tak gruntownie relacje komunikacyjne, w jakie wchodzi dziecko głuche w kontaktach ze słyszącymi rówieśnikami i osobami dorosłymi.

Problem podjęty w recenzowanej książce należy do problemów najważniejszych i najtrudniejszych w teorii zaburzeń mowy. Zawiera w sobie jednocześnie podstawowe zagadnienia w wyjaśnianiu tajemnic funkcjonowania człowieka, do których Autorka dociera przez pryzmat ludzkich procesów poznawczych i procesów socjalizacji w sytuacjach, gdy człowiek nie jest w stanie w pełni opanować języka. Gruntowna wiedza lingwistyczna, a także wiedza psychologiczna i pedagogiczna pozwalają A. Rakowskiej na swobodne poruszanie się w interesującej ją problematyce. Swoje wielokierunkowe przygotowanie zawodowe Autorka wykorzystuje w pracy naukowej doskonale, pokazując, że jest, jak mało kto, przygotowana metodologicznie do badań nad rolą języka w głuchocie. Rozprawa *Jak porozumiewają się dzieci niesłyszące z osobami słyszącymi* jest tego dowodem.

Stanisław Grabias

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin
Zakład Logopedii i Językoznawstwa Stosowanego